

O DEMOKRATIZMU U KATOLICIZMU

Josip ĆURIC
Zagreb

Sažetak

Novije doba sve više ističe demokratsko uređenje društva koje na osobit način zalazi u političku strukturu modernih država. Crkva je u prošlosti više naglašavala monarhiju, ali na Drugom vatikanskom saboru istaknula je na osobit način demokratski sustav udruživanja. Skromni su to počeci koji u budućnosti trebaju uroditi zdravim plodom – osobito glede crkvene hierarhije, koja neće «gospodovati nad Baštinom» nego će biti «uzorom stadu» (1 Petr 5,3.).

U novije doba nema društvenog pokreta, nema političke stranke, nema državne tvorevine koja ne bi u samom naslovu vidno isticala riječ: demokracija. Otud je razumljivo nastojanje mnogih katolika da i u strukturama crkvenog života pronađu a, prema potrebi, u njih i ugrade crte demokracije.

Doduše, iz dana u dan sve jasnije uviđamo da nema, primjerice, kršćanske politike, nego da jedino postoje ljudi-kršćani, koji bi željeli duhom Evanđelja prožeti svoje političko djelovanje. U najboljem slučaju postojali bi, dakle, kršćanski političari - premda i njih, nažalost, u pojedinim dijelovima svijeta moramo nabrajati na prste jedne ruke. Pogotovu je onda neprihvatljiva sintagma: kršćanska demokracija. Jedino bi dopustiv bio govor o "demokršćanima" - premda su i oni, ukoliko postoje, vjerojatno sami sebi u svojoj nomenklaturi veoma zagonetni.

Oci na Drugom vatikanskom saboru nisu u svojih 16 službenih dokumenata s nizom od 103.014 riječi (latinskoga) teksta niti jednom izrično spomenuli termin: "demokracija". Ali su u najizvikanijem spisu "O Crkvi u suvremenom svijetu" na dva mjesta dotaknuli problem demokratskog uređenja društva (nn. 31. i 75.) govoreći pohvalno o toj pojavi. Ipak, saborski Oci nisu zalazili u samo pitanje, koliko demokracizam provire iz same ljudske naravi i koliko bi kao takav bio u skladu s ustrojem same katoličke Crkve. Doduše, potpuno su prešutjeli monarhijski sustav vladavine, koji je u katoličkoj ekleziologiji Novoga vijeka sve do naših dana slovio kao "najuzvišeniji oblik državnoga «uređenja» - ili barem kao tip vladavine koji najbolje odgovara Kristovu zamišljaju Crkve. Taj se nazor općenito pripisuje Robertu kard. Bellarminu (1542.-1621.) koji u svome spisu "O vlasti rimskog Velikosvećenika" (Rim, 1610.) smatra da je Krist Gospodin upravo "morao" baš monarhijski stil vladavine namrijeti svome povijesnom djelu. Bez obzira na mnoštvo polemičkih spisa što ih je Bellarmin svojom studijom izazvao u Engleskoj i Njemačkoj, njegov je zamišljaj ostao netaknut u tradiranim izvodima rimskih ekleziologa sve do danas. Oci na Drugom vatikanskom saboru govoreći o Papinom primatu (De Ecclesia, n. 22.) ne osvrću se na Bellarminov dokazni postupak, koji bi u očima naših suvremenika mogao dobiti izgled anakronične predrasude. Ali je zacijelo svojevrсна predrasuda nazočna i u protivnom zamišljaju, da bi baš demokracija bila «najsavršeniji» stil društvenog uređenja (?) i da bi zbog

toga njoj trebalo dati više-manje glavnu riječ unutar Crkve. Prikladno je stoga da se načas pozabavimo odnosom između crkvenih struktura i demokracije, koja je danas svakome «na ustima», makar se na djelu teško gdje može uočiti. Možda će u tom pogledu biti poželjno da pomalo «hegelovski» pokušamo zaći u izvorište samih pojmova (Anstrengung des Begriffes).

1. Demos i demokratizam

Nešto će nam svjetla u shvaćanju demokracije unijeti već samo leksičko promatranje korijena, iz kojega potekoše i govor i sama stvarnost o kojoj raspravljamo.

A. Demos

Trebalo je dosta vremena dok su ljudi shvatili, da svi članovi ljudskoga roda tvore jedinstvenu cjelinu, u kojoj ni plemenska pripadnost ni obiteljsko porijeklo ni vjersko osvjedočenje, a ni muški odnosno ženski spol ne znače nikakvu iskonsku nejednakost. Svi od reda stanovnici smo zemlje - adamiti i pozemljari, koji se ne mogu na temelju bilo kakvih kvaliteta uzdizati jedni nad druge kao da bi predstavljali svojevrstne nadljude, elitne izdanke svoje vrste.

Demos bi tako bio bazično mnoštvo populacije svih kontinenata, mnoštvo koje nikad, nije na kugli zemaljskoj uživalo potpuno zbrinut i ugodan život. Svejednako je taj puk u znoju lica nastojao da poveže "kraj s krajem" u borbi za opstanak, ali su i prirodne nepogode i, još više, društveni razdori stvarali zapreke za realiziranje «raja na zemlji». Razne utopije - filozofijskog, religioznog i ateističkog nadahnuća - tijekom tisućljeća otkrivale su nemoć zemaljskoga stanovništva da stvori uistinu čovječan poredak i realizira human suživot među pozemljarima.

Specifična napetost u strukturi demosa bila je fundamentalno pitanje odnosa između kolektiva i pojedinca. Čovjek nikad nije mogao dopustiti da bude puki «individuum» pojedinačan slučaj unutar magme sve ljudske plazme. Čovjek je već samim uspravnim hodom simbolizirao svoju originalnu vrijednost i potrebu da kao neponovljiva osoba bude priznat od okoline te, kao takav, pridonese vlastiti "obol" cjelini društva, od kojega se ne može ni ne smije izolirati. Otud razlika čovjeka od čovjeka nije mogla biti samo brojčana kao da bi se radilo o ponavljanju posve jednakog uzroka. Uostalom, ni najmoderniji pokusi kloniranja ne dopuštaju, da dva klonirana individua nastupe kao stereotipni duplikati, od kojih bi dvanaest sačinjavalo jedno "tuče". Unatoč istančanoj brizi biogenetskih tehničara klonirani su primjerci dosad pokazivali razne osobine, koje jamče da se priroda ne može prisiliti na monotono ponavljanje istoga - navlastito u domeni antropoloških rezultata. Na to je ciljala već antikna uzrečica: «Individuum ineffabile!» Pojedinaac je na kraju krajeva izmicao općem pojmovnom definiranju i vrijedio kao osebujan original.

Ova se činjenica zasniva na metafizičkoj podlozi. U čovječanstvu (demosu!) nijedan pojedinac ne sadrži u sebi sve virtualnosti ljudske vrste nego je materijalnim uvjetima svoje konstitucije skučen na određen tip realiziranja. Nijedan pozemljari nije "čovjek u apsolutnom smislu" kao da bi se u njemu našla punina čovječnosti. Krepko je to naglašava o Toma Akvinski koji u pogledu anđela tvrdi baš protivno - naime, da je svaki anđeoski pojedinac ujedno jedini u

svojoj vrsti te se među sobom ne razlikuju samo broičano, nego su doslovce vrsno tj. specifično drukčiji. Ljudi pak, prema Akviceu istom će na kraju vjekova kao povijesna cjelina iskazati svoju "definiciju" - tj. svi će skupno očitovati što sve sadrži u sebi ideja "čovjeka" - kako u dobru, tako i u zlu... Iz te metafizičke perspektive slijedi izvod, da čovjek - koliko god bio u sebi jedan i jedincat - ipak ne može opstojati izoliran; on treba da bude utkan u cjelinu demosa, gdje društvene i političke relacije znače strahovito mnogo, makar po sebi ni one same ne znače cjelinu života. Na taj način ishodišna točka demosa jest ljudska osoba u svojoj neponovljivoj i nepovratnoj originalnosti, uvijek uključena u zajednicu suživota sa svim naraštajima od prvog do posljednjeg Adama.

B. Demokratizam

Na temelju zasada koje pružaju zamišljaj i stvarnost demosa potrebno je izgraditi u svakoj pojedinoj svijesti "kulturu srca", koja će odgovarati autentičnoj čovječnosti: u njoj će svatko spoznati svoju sukladnost s bližnjim, ali se nitko neće izdizati nad bilo koga. Dakako, time nije ni izdaleka sve rečeno.. Suživot među ljudima pretpostavlja niz vrednota, koje zahtijevaju veoma širok - da ne reknemo svestran obzir prema svima ostalima. Zbog toga demokratizam nije primarno u isticanju svoga prava, svoga glasa, svojih zasluga itd.,nego je prije svega iskreno uvažavanje ljudskih značajki sa svim garancijama koje bi morale tim pravnim elementima pružiti učinkovitu pojavu nadasve kad je riječ o svakovrsnim "najmanjima u društvu" - bolesnima, unesrećenima, ne: određenima, eventualno poraženima, mentalno retardiranima, umirućima itd. Demokratizam, kao kultura srca, smatra prije svega sebe dužnikom bližnjih s kojima sve zdušno dijeli te kroz tu službu promiče bratski odnosno sestrinski osjećaj i u sebi i u drugima. Dakako, demokratizam vodi računa i o činjenici, da su ljudi neminovno raznoliki. Zato u demokratizmu nema mjesta ideološkom tiraniziranju, gdje bi netko svoje misli, svoje nazore, svoj ukus, svoj stil života i rada nametao drugima stvarajući tako svoju struku s izrazitim ciljem da sve «uniformira», tj. podvrgne vlastitom diktatu. Drugim riječima: demokratizam dopušta i prihvaća pluralizam, dokle god taj ne prelazi u anarhiju ili "rat sviju protiv sviju". Nasuprot takvoj krajnosti, demokratizam posvud oglašava uz poštivanje tuđega stava, što za sobom povlači određenu dozu relativizma, kad je riječ o vlastitom uvjerenju. Davni tvorac Europe sv. Benedikt iz Nursije nije bez razloga zahtijevao u svom redovničkom Pravilu, da kod važnijih odluka bude zatraženo i mišljenje najmlađeg novaka, koji je istom stupio u zajednicu. Ovo znači, da pravi demokratizam ni u kome ne priznaje Platonova "vladara", koji bi kao sveznadar bio kadar da sve svojim znanjem normira.

U demokratizmu, dakle, ne može se reći - da je netko našao istinu koja je čista istina bez imalo povijesne nesigurnosti ili da je netko otkrio dobrotu koja u sebi ne sadrži nikakav manjak (Nietzsche). Demokratizam eto nastoji postupice ići prema Istini i Dobru kroz razmišljanje i raspravljanje sa svima. unaokolo sebe. Zato u njemu mora biti uvažena sloboda izražavanja: mora postojati javno mnijenje, kojemu će u najnovije vrijeme osobito služiti pluralizam medija. Kod donošenja zajedničkih odluka treba da im preludira jedan režim neodređenosti bez unaprijed zamišljenog zaključka. on će biti u svakom slučaju pristupačan kritici, ne umišljajući da je već unaprijed dosegao puninu pravde i čovječnosti. Iz svega je očito da demokratizam, kao "kultura srca", mora u dnevnom životu uvažavati određena prava ponašanja - počevši od prometnih propisa do izbornih zakona i sudskih procedura. Ali uvijek uz budnu pasku da te norme ne zastrane u kruti despotizam.

Ovako shvaćen demokratizam nije "gotova činjenica" nego ideal za kojim bi trebalo težiti. Odnosno, da točnije reknemo: demokratizam je dužnost koja provire iz same čovjekove stvorenosti i sustavno nas vodi prema konačnoj Svrši. U životu smo, zacijelo, susreli ljude kod kojih su bile vidne crte demokratskog osjećanja - naročito kroz njihovu obzirnost prema tzv. «malom čovjeku» («popolo minuto» iz XIII. vijeka). Bilo bi, međutim, naivno misliti da je dovoljno te "male ljude" staviti na ključni položaj u društvu - jer, u demokratizmu, *vladati* ("kratein") mora svatko primarno nad samim sobom davši drugima mogućnost da u punoj slobodi žive s njim i pokraj njega.

C. Demokracija

Govoreći o demosu i demokratizmu namjerno smo mimoilazili termin: demokracija premda se on u našim danima preko mjere i rabi i zlorabi. Iz sebe i po sebi, demokracija bi obilježavala društveno-pravni sistem koji u skrbi za opće dobro nastoji omogućiti svim članovima društva dolične uvjete opstanka i suživota putem institucionalnih mjera, koje u određenom smislu daju narodu da odlučuje vlastitom sudbinom. Prema tome, demokracija je izrazito politička tvorevina - što znači, da ne vrijedi bez daljnjega za sve sektore ljudskoga života. Ne znamo npr. kako bi trebalo da izgleda demokratski sustav poslovanja u gospodarstvu, u novčarstvu, u školstvu, u sudstvu, u obitelji itd. No politički život našeg vremena posvud se reklamira nazivom: "demokracija" - te je valjda na prste jedne ruke moguće nabrojiti režime, koji na svijetu doslovce zabacuju demokratsku slijedeći neki alternativni izbor. Ipak, moramo priznati, da ima i vojnih diktatura koje, prigrabivši vlast u ruke, ističu da su niknule iz većine svojih podanika i da će nakon kraćeg vremena vladanja prionuti uz demokratske izbore i sl.

Bilo bi preopširno i golemim dijelom nespretna, kad bismo htjeli analizirati raznolike tipove političkih demokracija od Antike do XX. stoljeća. No za "strukturalno" razumijevanje demokracije treba istaknuti, da je u njoj na prvome mjestu fundamentalno odbijanje autoriteta "sa strane", jer se smatra da je narod jedini izvor vlasti i jedini sposoban da vlada samim sobom.. Stoga autoritet kao takav i nije neprihvatljiv, ali njegovo realiziranje ne smije biti izručeno ničijoj samovolji. Zato u političkoj demokraciji "narodna vlast"

(kako god je shvaćali) treba da polaže račun zajednici. U to ime sama ta vlast podliježe sudu, a kroz sud i sankcijama. S tim u vezi političkoj je demokraciji (da tako reknemo) "prirodno" stvarati demokratske ograde autoriteta: skučiti mu mandat na određeno vrijeme i stvoriti delegatski kor (jednako privremen) kao kontrolu vlasti, koja će biti reprezentativna u svome sastavu prema općem izboru. Naročit element za kontrolu autoriteta u politici treba da bude obuzdavanje jedne vlasti drugom ustanovom - točnije: diobom vlasti na više samostalnih ogranaka - što je ponajčešće ostvarivo razgraničenjem zakonodavne, izvršne i sudbene moći u društvu. Gdje ta tripartitna dioba vlasti nije "flatus vocis;", velika je vjerojatnost da neće doći do zloporabe u sistemu vladanja. Ali, nažalost, konkretne prilike jamče da se ljudi - i unatoč tim ogradama - najviše odaju korupciji baš na službenim položajima s autoritetom. U svakom slučaju, važan je u političkoj demokraciji pravni poredak. Demokracija je od samog izbora vapaj za pravnom državom, gdje ništa nije prepušteno bilo čijoj samovolji, nego su svi odgovorni za sve. Na taj način svi su jednakopravni, svi su jednako zakonu podložni pa su zato i svi jednako slobodni. Kad velimo "slobodni", onda to znači slobodni i osposobljeni za dobro. No u takvom idealnom poretku demokracije, nitko ne bi iz sebe ili po sebi imao određenu sliku, odnosno vlast

ili sam autoritet. Ukoliko bi vršio određenu funkciju, vršio bi je delegatski odgovorno i bio bi dužan u svemu zastupati interes cijele zajednice - a ne misliti na partikularni neki interes. Može li se očekivati, da tako neporočan bude ijedan smrtnik na zemlji? U svakom slučaju moramo priznati: nema na svijetu demokracije bez demokrata, bez ljudi koji će u sebi nositi demokratizam kao "kulturu srca". Bez ovoga moralnog elementa u političarima sav će govor o demokraciji biti "mjed što ječi i praporac koji zveči"...

2. Katolicizam i Laos

Povijest jamči da je katolička Crkva tijekom stoljeća znala u svoje strukture utkati određene elemente, koji su potekli iz svjetovnog uređenja društva. U početnoj Pracrkvi nije tim elementima bilo ni traga, a danas oni igraju važnu ulogu u crkvenoj javnosti. Tako na npr. da se poslužimo sasvim nevinim primjerom - u prvo doba kršćanstva nije bilo kardinala svete Rimske crkve; danas ih vidimo golem broj diljem svih kontinenata. Kao takvi, nisu imali ni od Krista Gospodina ni od Njegovih apostola nikakve osobite misije, ali su itekako uvaženi unutar crkvenih struktura i stekli su odlučujuću riječ - tj. pripada im važan glas kod izbora rimskoga biskupa.

Imajući u vidu slična prilagađanja Crkve sa svjetovnim poretom mnogi su, osobito nakon II. vatikanskog sabora, dosta živo nametali pitanje ne bi li se katolička Crkva mogla - ako ne i morala "demokratizirati"... Doduše, sam taj problem ne bi bio u korijenu posve nov; samo se postavljao problem - nema li kršćanstvo u sebi već od iskona izrazito demokratske elemente, koji su dobrim dijelom skroviti kao biser u školjci ili kao blago zakopano na njivi? Nisu li prvaci zapadnoga redovništva u Crkvi - sv. Banedikt, sv. Dominik i sv. Franjo Asiški - osnivajući svoje redovničke zajednice u samim Ustanovama i Pravilima naglasili niz demokratskih mjera, koje smijemo i moramo vrednovati u smislu današnjega demokratizma? Naša je nakana u ovom skromnom napisu vrlo jednostavna. Istaknut ćemo samo neke crte katolicizma koje nam izgledaju, da su u skladu sa zdravim demokratskim mentalitetom - odnosno: koje se kao takve podudaraju s izvornim krepostima demokratizma. U sam problem eventualne "demokratičnosti" tradiranih hijerarhijskih struktura ne želimo sa ni najmanje uplitati. Smatramo da je probitačnije uočiti - u čemu izvorni katolicizam promiče autentičnu demokratičnost.

A. Laos kao ishodište i uvir

Nakon II. vatikanskog sabora sintagma "Božji narod" uvažena je među katolicima kao sinonim za Crkvu općenito. Po sakramentu krštenja član ljudskoga demosa biva uvršten u Božji "laos" i postaje dijete Očevo u Sinu, "filius in Filio" (Mersch). Ne radi se ni o kakvoj ljudskoj oznaci ili odlici; riječ je o milosnoj pripadnosti Isusu Kristu i o dioništvu na Njegovu Poslanju usred svijeta. To je obveza na službu, na služenje za spas cijeloga ljudskog roda. Svi su krštenici po toj značajki "laici" - udovi Božjeg naroda, što je valjda nakon koncila trebalo mnogo više vrednovati i na čemu je trebalo samu koncilsku obnovu življe zasnovati. Čini se da to nismo baš svi u punoj mjeri učinili...

Poslije krštenja, kršćanin će kroz druge sakramente izričnije specificirati svoje poslanje. Ali pripadnost Božjem laosu ostat će mu vazda neizbrisiva oznaka i u njezinu nadahnuću treba da provede u djelo kasnija sakralna (= sakramentalna!) obilježja.. Kao što po krštenju nije postao

"nad-čovjek", nego sluga slugu Božjih na zemlji, tako ni stupanjem u brak ili prihvaćanjem svećeničkog ređenja neće postati nad-vjernik, nad-kršćanin, nego će milost krštenja životnije i cjelovitije doći do izražaja na putu kojim ga je Providnost upravila. Pa makar se dogodilo da bude izabran i za Papu, temeljna će mu oznaka biti da je član Božjega naroda - dakle: laik. Pod tim vidikom svi su kršćani - ne nijećući ostale odlike - ipak izvorno jednakopravni. "Nema više Židov ili Helen, nema više rob ili slobodnjak, nema niti muško ili žensko" - nego svi su krštenici izvorno jedan bitak u Isusu Kristu. Prema tome, snagom krštenja u svome izvorištu (!) svi smo ravnopravni: nitko se iz sebe niti po sebi ne može uzdizati nad bilo koga pa smo tako snagom prvog poziva u Crkvi svi jednaki. Davna je to prošlost očitovala na osobit način, kad su i potomci samih robova imali pristup do visokih službi, dapače i do samog papinskog prijestolja.

Posljednje napomene potiču neka novija pitanja, koja se tu i tamo počinju isticati. Problem je, naime, u onim odredbama crkvenoga Zakonika koji još uvijek neke članove Crkve udavljaju od nekih službi u Njoj s jednostavnog razloga, što su npr. došle na svijet kao osobe ženskoga spola. Sama ta činjenica bila bi tim kršćanskim dušama očitovanje Božje Volje (!) da im budu uskraćene neke mogućnosti (dapače i "prava" !) u pogledu realiziranja dotičnih struktura. Danas, kad biogenetičari tvrde da su kadri od svoje strane određivati (?) spol ljudskog individua, stvar se napose zapliće. I sami dosadašnji propisi ne bi više propisivali, za što je pojedina osoba u krilu Crkve prikladna odnosno neprikladna. No to su problemi još uvijek netaknuti i po svoj prilici trebat će još mnogo vremena, dok se mogne unutar Crkve o njima otvoreno govoriti.

Inače, i bez obzira na spomenutu nejednakost, Božji narod kao "velika povijesna procesija kroči s ostalim suputnicima prema Eshatonu, gdje će djelo Spasenja biti definitivno završeno. Tijekom povijesti Crkva je neumorno isticala da je to Cilj, prema kojemu ide sveukupno ljudsko društvo. Svjesna toga, Crkva je bila prva u obrani i promicanju ljudskih prava na svim razinama - počevši od embriona u majčinu krilu do neizlječivog bolesnika u njegovu umiralištu. Naši zemljaci - o. Ante Gabrić i s. Terezija Bojadži - samo su skromni dragulji u toj velebnoj crkvenoj povorci, koja podjednako djeluje na svim stranama i među svim ljudima. Ako dakle potječemo iz crkvene zajednice, ipak služimo svima - bez obzira na rasu, nacionalnost ili samu religiju, odnosno i tzv. ateizam. Gledajući u svakome čovjeku "dijete Božje", dužni smo - koliko možemo - svima priskrbiti doličan ljudski život i nadasve dostojno preminuće. Zanimljiva je napomena sv. Augustina koji veli, da u Eshatonu ni sam Svevišnji neće nad svojim pukom vršiti "vladalačku moć", nego će Bog uistinu biti "Sve u svima"... od naše strane to neka bude zaključna riječ o Narodu Božjem u pogledu njegova jedinstva - kako u vremenu, tako i u vječnosti.

B. Laos u zemalštini

Teško je pronaći u crkvenom Zakoniku elemente, koji bi govorili o jednakosti svih vjernika među sobom. Ipak, možemo reći, da je neki izraziti demokratizam ostao sačuvan u kanonu 119, gdje članak 3. navodi prastaru izreku: "Quod omnes ut singulos tangit, ab omnibus approbari debet". Smisao je očit: Što se odnosi na sve kao pojedince, treba da bude od svih odobreno... To je idealan vidik kolegijaliteta. Ali po svoj prilici trebat će još dugo da sve bude konkretno ostvareno. Zasad, idući prema Eshatonu, dužni smo postupice ići prema završnom idealu. Pri tome moramo vjerovati, da i u suvremenoj Crkvi postoje instrumenti koji tome cilju polako vode.

- a) Ni u kojem slučaju ne smijemo gubiti s vida, da je u Crkvi uvijek bitan poredak milosti i

ustanova Spasenja. Crkva stoga nije puka demokratska ustanova. Ali, primivši od Krista apostolsku zadaću sve općeg spašavanja, ona je dužna svima pružiti Istinu Spasenja i, ujedno, svima omogućiti pristup do jedinog Izvora milosti. Kod toga, makar i različito postupala, ipak nisu prekobrojne zajedničke mjere i mogućnosti naviještanja Istine.

- b) Nije nam nakana da u bilo čemu Crkvi oduzimamo njezina prava. Ali treba dobro znati, da sama prava kao takva nimalo nisu u proturječju ili u sukobu s izvršavanjem slobode. Jamačno, Crkva se ne može odreći same mogućnosti izricanja njezine slobode i što se tiče govora i što se tiče rada. Međutim, ta je služba potpuno uravnotežena problemom o mogućnostima stila u vršenju apostolske zadaće prema pojedinim dušama.
- c) Kod svega je očito, da će djelovanje Crkve biti uvijek i posvud nadahnuto služenjem, koje se primarno mora odnositi na vjeru, ufanje i ljubav. No k ovim bogoslovnim krepostima nužno pridolaze i druge, koje su istaknute u moralu. Podanik Crkve nije tek sluga ili možda rob, nego duša koja treba da okolini pruži mogućnost pravog života - ne samo s nadnaravnim, nego i s naravnim pomagalicama.
- d) Imamo li sve te pojedinosti pred očima, moguće je da pred Bogom gledamo na sve vjernike kao izvorno jednake. Ni po svome rodu i porijeklu, ni po bilo kakvom drugom ključu, nego jednostavno po Božjoj odluci svi smo pred Svevišnjim snagom krštenja jednaki. Ne tek u smislu pukog naravnog rođenja i ljudskog zvanja, nego po Božjoj Riječi koja sve povezuje i sjedinjuje u Isusu Kristu. Zbog toga ostaje otvoreno pitanje: koliko je hijerarhija baš točno uzevši "sveta vlast", a koliko opet ustvari ponizno služenje na dobro svima, u prvom redu na dobro onim najmanjima. Zbog toga i jesu pojedini potezi hijerarhije u prošlosti bili većim dijelom imitiranje svjetskih autoriteta, a ne izvorno služenje "u duhu i istini".

Kako se vidi, ni u kojem slučaju ne bismo išli za tim da nam crkvena hijerarhija bude specifično uzdizanje nad bilo kakvu zemaljsku vlast. Samo jedno je poželjno: naći joj pravo od Boga naznačeno mjesto u društvu, gdje bi u punom smislu: služila na dobro i zajednici vjernika i svemu ostalom ljudskom rodu.